

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק ראשון

סוגיה ד: ביצה שנולדה ביום טוב (3):
ביצה שספק אם נולדה ביום טוב

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

מהדורה ראשונה ללא הגהה

סוגיה ד: ביצה שנולדה ביום טוב (3): ביצה שספק אם נולדה ביום טוב

* *

רקע

הסוגיה עוסקת בדיני ספק ובדיני תערובות של ביצה שנולדה ביום טוב. לסוגיה שני מוקדים: א. דין ביצה שנולדה ביום טוב. ב. דיני ספקות ודיני תערובות. הראשונים מאריכים בדין השני, אך אנו נתמקד בראשון ונעיין בשני מקופיא בלבד.

מקורות

- א. גמ' ג-ד. "מיתבי אחד ביצה שנולדה בשבת...הכא נמי תאכל היא ואמה גוזמא"
- ב. רי"ף ב. "וביצה דמיתילדא בשבת... נתערבה באלף כולן אסורות", ר"ן ב: ד"ה כל רמב"ם הל' שביחת יום טוב פ"א הל' יט-כ, ומגיד משנה על הל' כ פירוש המשנה לרמב"ם פ"א מ"א [מובא בסוגיה ב עמ' 3]
- ג. רמב"ם הל' מאכלות אסורות פט"ז הל' א-ט
- ד. תוס' ד"ה אבל
- ה. רש"י ד"ה יעלו באחת ומאתים
- ו. רשב"א ד"ה וחכמים אומרים יעלו באחת ומאתים
- ז. שו"ע סי' תקיג סע' א-ד ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ד-ה, ז-ח]

רשב"א ד"ה וחכמים אומרים

וחכמים אומרים יעלו באחד ומאתים. פרש"י ז"ל יעלו כלומר יסלקו אחד מהן והשאר מותרין, ואינו מחוור דבהדיא תנן בריש פרק ב' דערלה ערלה וכלאי הכרם עולים באחד ומאתים ואין צריך להרים, ואע"ג דבתרומה שנינו שצריך להרים דוקא תרומה משום גזל השבט.

הסבר הסוגיה

מיתבי אחד ביצה שנולדה בשבת ואחד ביצה שנולדה ביום טוב אין מטלטלין אותה... ספיקא אסורה ואם נתערבה באלף כולן אסורות. [ברייתא ג.]

הברייתא מחדשת שלש הלכות בדין ביצה שנולדה ביום טוב:

א. הביצה אסורה בטלטול. דין הכנה אוסר את הביצה באכילה ולא בטלטול, אבל כיוון שאסור לאכול את הביצה, היא כעפר ואבנים המוגדרים כמוקצה מחמת גופו [כפי שלמדנו (בסוגיה א), לדעת הרמב"ם הם כלולים בגזרת טלטול, ולראשונים אחרים הם אסורים מדין מוקצה אף לרבי שמעון, כיוון שאינם עומדים לשימוש].

ב. ביצה שיש ספק האם נולדה ביום טוב - אסורה.

ג. ביצה שנולדה ביום טוב והתערבה באלף ביצים אחרות - אסורה.

הגמ' מפרשת שלדעת רבה שביצה שנולדה ביום טוב אחר שבת אסורה מהתורה, הברייתא האוסרת ביצה שספק נולדה ביום טוב, ברורה, שספק דאורייתא לחומרא. אבל לרב יוסף ור' יצחק האוסרים מגזרת משקין שזבו וגזרת פירות הנושרין, קשה מדוע הברייתא אוסרת ספק איסור דרבנן. הגמ' מביאה שני תירושים לשאלה זו:

א. לדעתם ביצה שספק נולדה ביום טוב, מותרת באכילה, הברייתא אינה עוסקת בביצה זו אלא בביצה שהיא ספק טריפה, שאיסורה מהתורה.

ב. רב אשי [ד.]: הברייתא עוסקת בביצה שיש ספק נולדה ביום טוב, והיא אסורה למרות שאיסורה מדרבנן. הביצה תהיה מותרת ביום חול, ודבר שיש לו מתירין אסור אפילו בספק דרבנן.

בסוגיה זו מפורש ש"הכנה דרבה" אסורה מהתורה, ודרשת "והכינו את אשר יביאו" היא דרשה גמורה ולא אסמכתא בעלמא. ברמב"ם בפירוש המשניות [פ"א מ"א] מפורש, כנגד סוגייתנו, ש"הכנה דרבה" אסורה רק מדרבנן.

המעייין בפסק הרמב"ם [פ"א ה"כ] מגלה שהרמב"ם השמיט דין ספק. הרמב"ם פוסק שביצה שנולדה ביום טוב שהתערבה באלף ביצים כולן אסורות, מדין דבר שיש לו מתירין, ומשמיט את דין ביצה שספק האם נולדה ביום טוב. המגיד משנה מתייחס להשמטה זו, והוא כותב שפשיטא שהביצה אסורה. אולי ניתן לומר שהשמטת הרמב"ם מכוונת, ולדעתו הביצה מותרת. הרמב"ם סובר כרש"י, שלדעת רבה מוקצה דאורייתא וגם הכנה אסורה מדאורייתא. הרמב"ם פוסק שמוקצה אסור מדרבנן, ולכן הוא פוסק כנגד סוגייתנו שגם הכנה אסורה רק מדרבנן. הדיון בסוגיה הוא לפי שיטת רבה, אבל להלכה יש לאמץ את הגמ' לשיטות רב יוסף ור' יצחק שביצה שספק נולדה ביום טוב מותרת, והברייתא עוסקת בספק טריפה [אמנם לפי הסבר זה הרמב"ם אינו פוסק כרב אשי, וצ"ע].

הגמ' [ג.]: אומרת שדבר חשוב אינו מתבטל ברוב אלא אוסר את כל התערובת. דין זה מוסכם לכולי עלמא, והמחלוקת בסוגיה היא רק בהגדרת דבר חשוב. חכמים מונים ששה או שבעה מינים חשובים שאינם בטלים, ורבי מאיר מוסיף שדבר הנמכר במנין הוא דבר חשוב ואינו בטל. רבי יוחנן מפרש שלדעת רבי מאיר רק דבר שנמכר במנין בלבד אינו בטל, וריש לקיש מפרש שכל דבר שלפעמים מוכרים אותו במנין אינו בטל. רבי יהודה אליבא דרבי יהושע סובר כריש לקיש אליבא דרבי מאיר, שכל דבר שלפעמים מוכרים אותו במנין אינו בטל.

הרמב"ם [הל' מאכלות אסורות פט"ז הל' ג-ז] פוסק כחכמים, ומוסיף על פי המשנה בחולין [צו.], שכל חתיכת בשר, עופות או דגים שראוי לכבד בה אורחים, חשובה ואינה בטלה. הרמב"ם [שם ה"ט] מחדש מדעתו, שכל דבר החשוב במקומו אינו בטל, והרשימה נועדה לאסור דברים אלו בכל מקום.

הגמ' [ג.]: אומרת שדבר שיש לו מתירין אינו בטל. מפרש רש"י [ד"ה אפילו באלף לא בטיל]: "ואף על גב דמדאורייתא חד בתרי בטיל... אחמור רבנן הואיל ויש לו מתירין לאחר זמן לא

יאכלנו באיסור על ידי ביטול". התורה הקלה לבטל איסור ברוב, וכשיש לאיסור מתירים אין זקוקים לקולא זו, שהרי ניתן לאוכלו למחרת בהיתר.

הר"ן [נדרים נב. ד"ה וקשיא] מפרש את הדין בדרך שונה. כדי להבין את פירושו יש להקדים הקדמה קצרה בדיני ביטול ברוב. ביטול ברוב מבוסס על כך שהאיסור מאבד את זהותו ואת קיומו בתוך התערובת. האיסור מאבד את קיומו בתוך התערובת כשיש שתי זהויות שונות "המתנגשות" זו עם זו, וזהות הרוב "משתלטת" על התערובת ומגדירה את זהות התערובת. כששתי הזהויות זהות הן אינן "מתנגשות" זו עם זו, אלא מצטרפות זו לזו, והאיסור אינו מתבטל בהיתר.

חכמים ורבי יהודה חולקים האם ניתן לבטל מין במינו [=שני מינים שהם המתערבים זה בזה, כגון בשר נבלה עם בשר שחוטה] או רק מין בשאינו מינו [=שני מינים שונים המתערבים זה בזה, כגון חלב עם בשר], רבי יהודה סובר שמין במינו אינו בטל וחכמים סוברים שמין במינו בטל. רבי יהודה סובר שמין במינו אינו בטל כיוון ששתי הזהויות שוות הן אינן יכולות לבטל זו את זו. חכמים סוברים שלמרות שהמינים שווים הזהויות שונות, לאחד יש זהות היתר ולשני יש זהות איסור, וזהות האיסור "מתנגשת" עם זהות ההיתר ומתבטלת בה.

מפרש הר"ן שאיסור והיתר הם זהויות שונות רק כשהאיסור איסור עולם, דבר שיש לו מתירין אינו איסור גמור ואינו יכול "להתנגש" בהיתר ולהתבטל בו, ולכן מדרבנן דבר שיש לו מתירין אינו בטל ברוב.

מחלוקת רש"י והר"ן חשובה מאוד להסבר סוגייתנו. לשיטת רש"י, שדבר שיש לו מתירין אינו בטל מפני "שעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר", ניתן לומר סברא זו בין באיסור שהתערב בהיתר ובין בספק איסור דרבנן, אבל לשיטת הר"ן שדבר שיש לו מתירין אינו בטל, מפני שאיסורו אינו גמור, והוא אינו "מתנגש" בהיתר ומתבטל, דין זה שייך רק לתערובות ואינו שייך לספקות.

בתחילת הסוגיה הגמ' הביאה את דין "דבר שיש לו מתירין" רק ביחס לביצה שנולדה ביום טוב והתערבה באלף ביצים של היתר. רק בסוף הסוגיה מחדש רב אשי, שניתן ליישם את הדין אף לגבי ביצה שיש ספק האם נולדה ביום טוב. ניתן לפרש שבתחילת הסוגיה הגמ' סברה כהסברו של הר"ן, ורק רב אשי חידש, שניתן לפרש כרש"י וליישם את הדין גם בספקות.

הברייתא [ג:] אומרת: "ספיקא [של ביצה, אם נולדה ביום טוב] אסורה ואם נתערבה באלף כולן אסורות". ניתן לפרש ש"נתערבה באלף" מתייחס לספק, ביצה שיש ספק אם נולדה ביום טוב שהתערבה באלף ביצים, כולן אסורות. ניתן לפרש ש"נתערבה באלף" אינו מתייחס לספק אלא לודאי. ר"ת [בתור"ה ואחרות] מפרש ש"נתערבה באלף" מתייחס לביצה שודאי נולדה ביום טוב, אבל כשיש ספק לגבי הביצה מותר לאכול את תערובתה מדין ספק ספיקא, ספק האם הביצה נולדה ביום טוב, וגם אם נולדה ביום טוב, ספק האם אני אוכל את הביצה הזו או שאני אוכל ביצה מותרת. הרשב"א [ד"ה ואיכא למידק] חולק וסובר ש"נתערבה באלף" מתייחס אף לביצה שיש ספק אם נולדה ביום טוב. לדעת הרשב"א אין אומרים ספק

ספיקא כשיש ספק אחד בגוף [האם הביצה נולדה ביום טוב] וספק אחד בתערובת [האם זו הביצה האסורה או שזו ביצה מותרת].

הראשונים [תוס' ד"ה אבל, רשב"א ד"ה אבל] מחדשים דין נוסף בהלכות מוקצה. הברייתא [ג:] אומרת שאסור לטלטל ביצה שנולדה ביום טוב אבל מותר לכפות עליה כלי שלא תשבר. הגמ' במסכת שבת [מג.] מקשה מהברייתא על ר' יצחק הסובר שאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, ומתרצת שמדובר בברייתא שהוא נוטל את הכלי כיוון שהוא צריך למקומו, וכיוון שהכלי בידו מותר לו לכסות בו ביצה. הראשונים מפרשים שמותר לכסות ביצה אף אם הביצה רחוקה, ומטלטל את הכלי רק לצורך כיסוי הביצה. מוכיחים מכאן הראשונים, שהנוטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו אינו חייב להניחו מיד, אלא יכול להניחו בכל מקום שליבו חפץ [עיין בהערה 106 על הרשב"א, אם דין זה אמור אף כשנטל מוקצה באיסור].

סיכום

למדנו מסוגיה זו הלכות רבות:

- א. דין "הכנה דרבה" מהתורה. הרמב"ם אומר שדין "הכנה דרבה" מדרבנן, וכנראה אינו פוסק את סוגייתנו להלכה.
- ב. דבר חשוב אינו בטל, התנאים והאמוראים נחלקו בהגדרת דבר חשוב.
- ג. הגמ' אומרת שדבר שיש לו מתירין אינו בטל. יש מחלוקת בסוגייתנו האם ספק דרבנן של דבר שיש לו מתירין לקולא או לחומרא.
- ד. נחלקו הראשונים האם ספק אחד בגוף וספק אחד בתערובת הוא ספק ספיקא ומותר.
- ה. הראשונים מחדשים שמותר להניח כלי שמלאכתו לאיסור שניטל לצורך מקומו בכל מקום, ואין חובה להניחו במקום הקרוב יותר.

הלכה

השו"ע [סי' תקיג סע' א-ב] פוסק שביצה שספק נולדה ביום טוב - אסורה. הוא פוסק שביצה שנולדה ביום טוב שהתערבה באלף ביצים - אסורה. המשנה ברורה [סק"ד] מבאר שמחמירים בדבר שיש לו מתירין אף בספק דרבנן, ולכן ביצה שספק נולדה ביום טוב, אסורה בכל יום טוב, אף ביום טוב שאינו אחר שבת. הוא [סק"ה] מביא מחלוקת אם ספק דרבנן שיש לו מתירין שהתערב באחרים בטל. הוא פוסק להקל במקום הפסד. המשנה ברורה [סק"ז-ח] פוסק להתיר דבר שיש לו מתירין שהתערב בשאינו מינו, והוא מביא מחלוקת אם טעם של דבר שיש לו מתירין מותר. הוא פוסק להקל במקום שימנע ממנו שמחת יום טוב.